

جمهوری اسلامی ایران
مرکز مدیریت حوزه های علمیه
مدیریت حوزه ی علمیه استان قم
رساله ی علمی سطح ۳

تأثیر شبکه های اجتماعی بر روابط خانواده

راهنما: استاد علی تاج بخش

مشاور: استاد محمدجواد فلاح

محقق: مجید احمدی

سال تدوین: ۱۳۹۸

چکیده

نهاد مقدس خانواده از مهمترین نهادهای اجتماعی بشر محسوب می شود و اسلام در مراقبت از خانواده و حفظ اساس و ارکان خانواده تأکید بیشتری دارد. اما امروز خانواده های ایرانی با ابزارهایی نظیر ماهواره، شبکه های اجتماعی و... مواجه شده اند که شبکه های اجتماعی به نوبه خود بخشی از فرایند تأثیرگذاری در خانواده را مورد هدف قرار داده است و این تأثیر گذاری بیشتر به جهت معایب شبکه های اجتماعی است؛ زیرا معایب شبکه های اجتماعی مجازی بیش از مزایای آن است که عدم آشنایی کامل، استفاده بی رویه از آن و از همه مهمتر سلطه دشمنان و نظارت آنها بر اینگونه ابزارها، می تواند آسیب های فراوانی از جنبه های مختلف بر پیکره خانواده وارد سازد و ناخودآگاه اعضای خانواده بسوی تأثیرات منفی سوق داده شود و در مخدوش کردن کانون گرم خانواده دخیل باشد.

بنابراین بررسی تأثیرات منفی اینگونه شبکه ها، در جهت کاهش دادن آسیب های اجتماعی در کانون خانواده، ضروری است.

شبکه های اجتماعی مجازی که امروز خانواده ها از آن استفاده می کنند عبارت است از واتس اپ، تلگرام، اینستاگرام و... که چهار عامل بسیار مهم (شخصیتی، خانوادگی، اجتماعی و سبک زندگی فناوری نوین) باعث شده است تا خانواده های ایرانی به این نوع شبکه های اجتماعی گرایش پیدا کنند. تأثیرات منفی شبکه های اجتماعی در حوزه خانواده، در سه محور (روابط بین زوجین، والدین و فرزندان و بین فرزندان) از چهار جنبه اخلاقی، رفتاری، اعتقادی و عاطفی بررسی شده است.

در مقابل تأثیرات منفی و آسیب های شبکه های اجتماعی، راهکارهایی از آموزه های دینی قابل استخراج است که عبارتند از راه کارهای فردی، خانوادگی، اجتماعی و حکومتی که در فصل پایانی مفصل بیان شده است.

روش پژوهش به روش توصیفی می باشد.

کلید واژه ها: خانواده- تربیت- شبکه های اجتماعی

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: کلیات و مفاهیم.....	۲
۱. کلیات.....	۳
۱-۱. بیان مسأله:.....	۳
۲-۱. سوالات تحقیق.....	۳
۱-۲-۱. سؤال اصلی:.....	۳
۲-۲-۱. سوالات فرعی:.....	۴
۳-۱. فرضیه تحقیق:.....	۴
۴-۱. اهداف تحقیق:.....	۴
۵-۱. پیشینه تحقیق و امتیاز این پژوهش:.....	۵
۶-۱. کاربرد نتایج تحقیق:.....	۵
۷-۱. ضرورت تحقیق:.....	۶
۲. مفاهیم.....	۶
۱-۲. خانواده.....	۶
۲-۲. تربیت.....	۱۱
۴-۲. شبکه های اجتماعی.....	۱۲
فصل دوم: شبکه های اجتماعی و جایگاه آن.....	۱۴
۱. پیشینه شبکه های اجتماعی.....	۱۵
۲. ویژگی های شبکه های اجتماعی.....	۱۶
۳. نقش شبکه های اجتماعی در ایران.....	۱۸
۴. نقش شبکه های اجتماعی در ساختار نهاد خانواده.....	۲۰
۵. کارکرد فرهنگی شبکه های اجتماعی در نهاد خانواده.....	۲۱

۶. انواع شبکه های اجتماعی مجازی..... ۲۲
- ۱-۶. شبکه اجتماعی فیس بوک..... ۲۲
- ۲-۶. شبکه اجتماعی توییتر..... ۲۳
- ۳-۶. شبکه اجتماعی اینستاگرام..... ۲۴
- ۴-۶. پیام رسان واتس آپ..... ۲۵
- ۵-۶. پیام رسان تلگرام..... ۲۶
- ۶-۶. پیام رسان سروش..... ۲۷
- ۷-۶. پیام رسان ایتا..... ۲۸
۷. چگونگی تأثیرگذاری شبکه های اجتماعی بر روابط خانواده..... ۲۸
۸. علل و انگیزه های گرایش خانواده های ایرانی به شبکه های اجتماعی..... ۳۰
- ۱-۸. شخصیتی..... ۳۰
- ۱-۱-۸. میل به محبوبیت و خودشیفتگی..... ۳۰
- ۲-۱-۸. بخاطر تنوع و حس نوجویی..... ۳۰
- ۳-۱-۸. حسن ظن به خویش..... ۳۱
- ۴-۱-۸. کم حوصلگی و بیکاری..... ۳۱
- ۲-۸. خانوادگی..... ۳۲
- ۱-۲-۸. فرزند سالاری..... ۳۲
- ۲-۲-۸. دلسرد بودن از زندگی مشترک..... ۳۲
- ۳-۸. اجتماعی..... ۳۳
- ۱-۳-۸. تأثیر پذیری از جو جامعه..... ۳۳
- ۲-۳-۸. دلیل اقتصادی..... ۳۴
- ۳-۳-۸. امنیت نسبی فضای پیام رسان ها..... ۳۴
- ۴-۳-۸. وجود محدودیت های مطبوعاتی و رسانه ای..... ۳۴
- ۵-۳-۸. غفلت از آثار مخرب..... ۳۴
- ۴-۸. سبک زندگی فناوری جدید..... ۳۵
- ۱-۴-۸. ایجاد تفریح و سرگرمی..... ۳۵

۳۵.....۲-۴-۸. متنوع بودن برنامه های شبکه های اجتماعی.....

فصل سوم: تأثیرات شبکه های اجتماعی بر روابط خانواده..... ۳۶

۳۷.....۱. تأثیرات مثبت.....

۳۸.....۱-۱. جهانی و فرامرزی بودن.....

۳۸.....۲-۱. آسان شدن کارها.....

۳۸.....۳-۱. برقرار عدالت رسانه ای.....

۳۹.....۴-۱. گسترش تعامل و تبادل نظر.....

۳۹.....۵-۱. توسعه افکار و اندیشه ها.....

۴۰.....۶-۱. ارتباط مجازی با دوستان و بستگان.....

۴۰.....۷-۱. اشتراک گذاری تجارب خانوادگی.....

۴۱.....۸-۱. ظهور خلاقیت و افزایش آگاهی اعضای خانواده.....

۴۲.....۹-۱. سرگرمی اعضای خانواده.....

۴۲.....۱۰-۱. دنبال کردن موضوعات مورد علاقه.....

۴۳.....۱۱-۱. نوع دوستی و هدف یابی مشترک.....

۴۳.....۲. تأثیرات منفی.....

۴۴.....۱. زوجین.....

۴۴.....۱-۱. اخلاقی-تربیتی.....

۴۴.....۱-۱-۱. کاهش حیا و عفت.....

۴۵.....۲-۱-۱. کاهش غیرت.....

۴۷.....۳-۱-۱. ایجاد روحیه تنوع طلبی جنسی.....

۴۷.....۴-۱-۱. عادی شدن خیانت زن و شوهر بر یکدیگر.....

۴۸.....۲-۱. شناختی-رفتاری.....

۴۸.....۱-۲-۱. عدم پابندی به مسئولیت های خانوادگی.....

۴۹.....۲-۲-۱. دگرگونی نقش زوجین در خانواده.....

۵۰.....۳-۲-۱. فرو ریختن پایه های اعتماد و برانگیختن سوءظن همسران.....

- ۴-۲-۱. زمینه اختلاف و درگیری بین همسران..... ۵۱
- ۳-۱. شناختی-اعتقادی..... ۵۱
- ۱-۳-۱. هویت زدایی از مفهوم و قداست خانواده..... ۵۲
- ۲-۳-۱. اخلال در عقاید و دور شدن از معنویات..... ۵۳
- ۴-۱. عاطفی-روانی..... ۵۴
- ۱-۴-۱. ایجاد روحیه تنوع طلبی عاطفی..... ۵۵
- ۲-۴-۱. فقدان روابط صمیمی، عشق و محبت..... ۵۶
- ۳-۴-۱. عدم آرامش سلامت و روان..... ۵۷
- ۴-۴-۱. طلاق و جدایی بین زن و شوهر..... ۵۸
۲. والدین و فرزندان..... ۵۹
- ۱-۲. اخلاقی-تربیتی..... ۵۹
- ۱-۱-۲. رواج بی بندوباری..... ۵۹
- ۲-۱-۲. کاهش حریم والدین..... ۶۰
- ۳-۱-۲. غفلت در فرایند تربیت فرزندان..... ۶۰
- ۴-۱-۲. بی اعتنائی به حریم های شخصی و خانوادگی..... ۶۱
- ۲-۲. شناختی-رفتاری..... ۶۲
- ۱-۲-۲. بی توجهی به خانواده و ایجاد نارضایتی..... ۶۲
- ۲-۲-۲. شیوع پنهان کاری در خانواده..... ۶۳
- ۳-۲-۲. کاهش تولید مثل..... ۶۴
- ۴-۲-۲. اعتیاد به شبکه های اجتماعی..... ۶۵
- ۳-۲. شناختی-اعتقادی..... ۶۶
- ۱-۳-۲. تغییر سبک زندگی و باورهای پیشین..... ۶۶
- ۲-۳-۲. از بین رفتن سنت های نیکو..... ۶۷
- ۴-۲. عاطفی-روانی..... ۶۸
- ۱-۴-۲. کاهش عشق و محبت بین اعضای خانواده..... ۶۸
- ۲-۴-۲. فردگرایی و روحیه اجتماعی نداشتن..... ۶۹

- ۷۰..... ۳-۴-۲. کاهش ارتباطات چهره به چهره.
- ۷۱..... ۴-۴-۲. آرامش کاذب.
- ۷۲..... ۳. فرزندان.
- ۷۳..... ۱-۳. اخلاقی-تربیتی.
- ۷۳..... ۱-۱-۳. هرزگی و فساد اخلاقی.
- ۷۴..... ۲-۱-۳. دسترسی آسان به محتوای غیر اخلاقی.
- ۷۴..... ۳-۱-۳. از بین رفتن قبح محرم و نامحرم.
- ۷۴..... ۴-۱-۳. ارتباط آسان با جنس مخالف.
- ۷۶..... ۲-۳. شناختی-رفتاری.
- ۷۶..... ۱-۲-۳. افت تحصیلی.
- ۷۷..... ۲-۲-۳. اتلاف وقت.
- ۷۸..... ۳-۲-۳. افزایش دختران فراری.
- ۷۹..... ۴-۲-۳. دوستان ناباب و رفتارهای پرخطر.
- ۷۹..... ۳-۳. شناختی-اعتقادی.
- ۷۹..... ۱-۳-۳. بحران هویت.
- ۸۰..... ۲-۳-۳. تضعیف اعتقادات دینی جوانان.
- ۸۱..... ۴-۳. عاطفی-روانی.
- ۸۲..... ۱-۴-۳. دور ماندن از محیط های واقعی اجتماع.
- ۸۲..... ۲-۴-۳. آسیب های شخصیتی فرزندان.
- ۸۲..... ۳-۴-۳. افسردگی و انزوای اجتماعی.
- ۸۳..... ۴-۴-۳. خشونت و پرخاشگری.

فصل چهارم: راه کارهای مقابله با تأثیرات منفی شبکه های اجتماعی..... ۸۵

- ۸۶..... ۱. راه کارهای فردی.
- ۸۶..... ۱-۱. خودشناسی.
- ۸۸..... ۲-۱. اندیشه و تفکر.

- ۳-۱. تعمیق باورهای دینی..... ۸۸
- ۴-۱. تلاش در جهت کسب فضائل اخلاقی و معنوی..... ۸۹
- ۵-۱. تقویت حیا و عفت..... ۹۰
- ۶-۱. اشتغال و پرکردن اوقات فراغت..... ۹۱
- ۷-۱. باور به خدا و روز معاد..... ۹۱
- ۸-۱. رعایت تقوا و پرهیزگاری..... ۹۲
- ۹-۱. انس با قرآن..... ۹۳
- ۱۰-۱. پیوند عاطفی با نماز..... ۹۳
- ۱۱-۱. برقراری پیوند عاطفی با مراکز دینی..... ۹۴
۲. راه کارهای خانوادگی..... ۹۵
- ۱-۲. آگاهی والدین..... ۹۵
- ۲-۲. دینداری زوجین..... ۹۶
- ۳-۲. استواری عشق و محبت بین زوجین..... ۹۷
- ۴-۲. توجه بیش از حد به همدیگر..... ۹۷
- ۵-۲. مسئولیت پذیری والدین..... ۹۸
- ۶-۲. گفتگو و تعاملات خانوادگی..... ۹۸
- ۷-۲. تقویت بصیرت و بینش فرزندان..... ۹۹
- ۸-۲. تأمین نیازهای روحی و عاطفی..... ۱۰۱
- ۹-۲. اصلاح روش تربیتی والدین..... ۱۰۲
- ۱۰-۲. ادا کردن حقوق فرزندان..... ۱۰۳
- ۱۱-۲. همراهی والدین با فرزندان..... ۱۰۴
- ۱۲-۲. کرامت بخشی و شخصیت دهی..... ۱۰۵
۳. راه کارهای اجتماعی..... ۱۰۶
- ۱-۳. صله ارحام و دید و بازدید از خویشاوندان..... ۱۰۶
- ۲-۳. حریم ورزی در روابط با نامحرمان..... ۱۰۷
- ۳-۳. برتر دانستن فرهنگ (آداب و رسوم) خودی و احیای آن..... ۱۰۹

۱۱۰	۳-۴. ارائه سبک زندگی اسلامی به عنوان الگوی برتر.....
۱۱۱	۴. راهکارهای حکومتی.....
۱۱۱	۴-۱. نقش و وظایف دولت.....
۱۱۳	۴-۲. نقش حوزه های علمیه و مبلغین دین.....
۱۱۵	۴-۳. نقش آموزش پرورش و مدارس.....
۱۱۵	۴-۴. نقش صدا و سیما و رسانه ملی.....
۱۱۷	خاتمه و نتیجه گیری:.....
۱۱۹	فهرست منابع:.....

پیشگفتار:

خانواده تنها نظام اجتماعی است که در همه جوامع مذهبی و غیر مذهبی پذیرفته شده است و دارای نقش و منزلت های گوناگون است. این واحد کوچک از اجتماع، در حیات اجتماعی مردم، تأثیری فوق العاده دارد. خانواده هسته اول همه نهاد های اجتماعی است. همه سنت ها، آداب، رسوم، عقاید، فرهنگ ها و ویژگی های فردی و اجتماعی از طریق خانواده به نسل های جدید منتقل می گردد. تشکیل خانواده خدمتی است به زن و مرد که برای زندگی مشترک، پیوندی عاطفی برقرار کرده اند، خدمتی است به اجتماع از نظر دور داشتن از عوامل فساد، لغزش و ایجاد احساس مسئولیت، خدمتی است به فرزندان که در سایه تربیت مربی چون پدر و مادر بزرگ می شوند و خدمتی است به مکتب و مذهب که تعالیم آن از این طریق، حیات و تداوم پیدا می کند. چنین نهاد مهمی بدون رعایت روابط صحیح خانواده، از سوی اعضای آن و با تأثیر پذیری از هر آنچه سلامت خانواده را تهدید می کند، تداوم نخواهد داشت و پایه و اساس آن سست خواهد شد. بنابراین عدم تأثیرپذیری از برخی آسیب ها و تهدیدات، در شکل گیری استمرار این نهاد مقدس نقش محوری خواهد داشت. یکی از خطراتی که خانواده های مسلمان را تهدید می کند و با آسیب جدی روبرو می سازد، شبکه های اجتماعی مجازی است. این پژوهش در صدد آن است که برخی از معایب، تهدیدها و تأثیرات منفی این شبکه های مجازی را معرفی و تبیین کند و به تأثیر آنها بر روابط بین اعضای خانواده از چهارحوزه اخلاقی، رفتاری، اعتقادی و عاطفی، بپردازد. بنابراین در این تحقیق چهار فصل مهم تدوین شده است. در فصل اول و دوم پس از طرح جایگاه خانواده به عنوان مهمترین نهاد اجتماعی، به تاریخچه، ویژگی ها و انواع شبکه های اجتماعی پرداخته شده است و در ضمن آشنایی مختصر با این شبکه ها به فرصت ها و تهدیدهای شبکه های اجتماعی اشاره شده است و علل گرایش خانواده های ایرانی به اینگونه شبکه ها نیز بررسی شده است. در فصل سوم تأثیرات شبکه های اجتماعی (اعم از تأثیرات مثبت و منفی) بر روابط خانواده از حوزه های مختلف بیان گردیده است. در فصل پایانی نیز به راهکارهای مراقبت از خانواده در برابر آسیب های شبکه های اجتماعی از چهار حوزه فردی، خانوادگی، اجتماعی و حکومتی پرداخته شده است.

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسأله:

خانواده زیربنای اساسی و بنیادین جامعه و کانون رشد و تعالی انسان است. و همچنین تکامل جامعه و حفظ سنت ها و ارزش های اجتماعی و فرهنگی بوده است و فراگیرترین نهاد اجتماعی که هم تغییرات بزرگ اجتماعی را منعکس می کند و هم علامتی برای دیگر تغییرات فرهنگی به حساب می آید. در حقیقت خانواده به مثابه مهمترین نهاد اجتماعی، ترتیبات اساسی زندگی را فراهم می کند و چارچوبی برای پیوند های اجتماعی است که در آن، زندگی در طول نسل ها تداوم می یابد و زندگی روزمره و ارزش های اخلاقی فرد بازنمایی می شود. امروز خانواده ها نسبت به دهه های اخیر در ساختار و عملکرد و الگو های آن با تغییراتی مواجه شده اند.^۱ به طوری که مشاهده می شود امروز با وجود رسانه های مدرن در درون خانواده های ایرانی در نوع و سبک زندگی تغییراتی بوجود آمده است. و چه بسا این نوع تغییر سبک زندگی با پیروی از جنگ نرم که از سوی دشمن طراحی شده است و هدفشان نشانه گرفتن خانواده های مسلمان به خصوص نسل جوان است، می تواند خانواده ها را با آسیب های جدی روبرو سازد. بنابراین رسانه های مدرن نظیر ماهواره، شبکه های اجتماعی و... که هر کدام از این ها به نوبه خود بخشی از فرایند تأثیر گذاری در خانواده ها را مورد هدف قرار داده است و به روح و اخلاق آدمی تأثیر گذاشته و همین تأثیرات به خانواده سوق داده می شود و آسیب های جدی بر پیکره خانواده وارد می کند که غیرقابل جبران است. بنابراین تأکید دین اسلام بر حفظ و مراقبت از خانواده بسیار جدی است. و هر گونه خطراتی که این نهاد مقدس را تهدید کند ضروری است آگاه سازی شود. امروز هم شبکه های اجتماعی تهدید جدی در نابود کردن اساس و ریشه خانواده ها به شمار می رود. بنابراین در این پژوهش، محقق در صدد بررسی آثار منفی شبکه های اجتماعی بر روابط خانوادگی و ارائه راهکارهای کاربردی و عملی در حفظ و مراقبت خانواده ها، از آسیب های اخلاقی و... شبکه های اجتماعی است.

۱-۲. سوالات تحقیق

۱-۲-۱. سؤال اصلی:

شبکه های اجتماعی چه تأثیراتی بر روابط خانوادگی دارد؟

۱. عاملی، سعیدرضا، خانواده مسلمان و فضای مجازی، ص ۱.

۱-۲-۲. سوالات فرعی:

۱. علل و انگیزه های گرایش خانواده های ایرانی، به شبکه های اجتماعی چیست؟

۲. شبکه های اجتماعی چگونه بر خانواده تأثیر می گذارد؟

۳. شبکه های اجتماعی چه جایگاهی در خانواده های ایرانی دارد؟

۴. راهکارهای مقابله با آسیب ها و تأثیرات منفی شبکه های اجتماعی چیست؟

۱-۳. فرضیه تحقیق:

فرضیه اول: به نظر می رسد چهار دلیل عمده شخصیتی، خانوادگی، اجتماعی، و سبک زندگی فناوری نوین باعث گرایش خانواده های ایرانی به شبکه های اجتماعی می شود.

فرضیه دوم: به نظر می رسد استفاده مفرط از هر چیزی باعث وابستگی می شود و ناخودآگاه تأثیرات خود را خواهد گذاشت.

فرضیه سوم: به نظر می رسد بیشتر خانواده های ایرانی در شبکه های اجتماعی عضو هستند حتی کارها و تبدلات و حتی احوال پرسی های روزمره را از طریق این شبکه های اجتماعی رد و بدل می کنند. این نشان می دهد که شبکه های اجتماعی در میان خانواده های ایرانی خوب جای باز کرده است.

فرضیه چهارم: به نظر می رسد از جمله تأثیرات منفی شبکه های اجتماعی بر روابط خانوادگی، تغییرات در فرهنگ، اعتقادات، تغییر در نحوه برخورد اجتماعی، خانوادگی و... است که برای مقابله با این تأثیرات، راهکارهایی از آموزه های اسلامی، قابل استخراج می باشد.

۱-۴. اهداف تحقیق:

۱. شناخت: اولین و مهمترین هدف، شناخت تأثیرات شبکه های اجتماعی (مثبت یا منفی) بر روابط خانواده و اجتماع است.

۲. آگاه سازی: برای جلوگیری از اینگونه معضلات خانوادگی، (کاهش روابط اعضای خانواده) (تأثیر گذاشتن این گونه وسایل ارتباط جمعی بر روابط خانوادگی) باید در جهت آگاه سازی خانواده ها تلاش کرد.

۳. ریشه یابی: با توجه به توسعه شبکه های اجتماعی و گسترش آن در بین اعضای خانواده و تأثیرگذاری آن بر روابط خانوادگی حتی هدف قرار گرفتن فرهنگ و اعتقادات در خانواده و همچنین کاهش ارتباطات بین خود اعضای خانواده، ضروری است به تأثیرات منفی شبکه های اجتماعی مجازی پرداخته شود.

۱-۵. پیشینه تحقیق و امتیاز این پژوهش :

تاکنون کتاب ها و کارهای پژوهشی ارزشمندی در زمینه آسیب ها و تأثیرات شبکه های اجتماعی بر اجتماع و خانواده کار شده است. مثل کتاب هایی نظیر شبکه های اجتماعی مجازی در کمین خانواده ایرانی نوشته سمیرا ابراهیم پور، کارکرد شبکه های اجتماعی در عصر جهانی شدن نوشته آقای سید علی رحمان زاده، کتاب خانواده مسلمان و فضای مجازی نوشته دکتر سعید رضا عاملی و کتاب جامعه شناسی نسلی در ایران نوشته تقی آزادار مکی که درباره تحول اجتماعی از نظر نسلی بحث کرده است، که در گذر زمان در نسل های بعدی تغییرات فرهنگی روی می دهد یا مشکلات اخلاقی دامن گیر آنها می شود. همچنین پایان نامه هایی ذیل همین عنوان کار شده است مثل آسیب شناسی فضای مجازی و خانواده نوشته محمد رحیمی، نقش شبکه های اجتماعی بر اعتقادات کاربران نوشته جبار اصغری گلدره و با مراجعه به سایت ها و مقالات در میابیم که موضوع شبکه های اجتماعی و فضای مجازی، موضوع جدیدی نیست. یعنی در این زمینه کتاب هایی، رساله هایی نگاشته شده است، منابع مربوط به موضوع رساله بسیار است. اما خیلی کلی نوشته اند. مثلاً به ده تا از تأثیرات منفی اعم از خانواده و غیره اشاره کرده است و توضیحات بسیار مختصری هم داشته اند. اما موضوع فوق، موضوع کلی نیست. ممکن است در رابطه با تأثیرات شبکه های اجتماعی، موارد بسیاری را در مقالات و کتب مختلفی که ذکر شد، تبیین کرده باشند که یکی از این امور بحث آسیب زدن به کانون خانواده باشد. اما نگارنده در این رساله تمام ذهن را متمرکز در فضای خانواده کرده است. به آسیب های دیگر پرداخته است و از همه مهمتر آسیب ها را تقسیم بندی کرده است بین زوجین، والدین و فرزندان و از جنبه های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است.

۱-۶. کاربرد نتایج تحقیق:

پر واضح است این تحقیق برای بسیاری از خانواده ها، کارکنان، پژوهشگران و... مفید فایده است. به جهت این که بسیاری از خانواده ها و افراد جامعه خود را مشغول در این فضا کرده اند و بدون آگاهی از متولیان و مدیران آن و حتی آسیب های آن، از شبکه های اجتماعی استفاده می کنند، همین استفاده بدون آگاهی و بی رویه سبب می شود تا تأثیرات منفی در روابط خانوادگی اش بگذارد و در تزلزل بنیان

خانواده نقش مهمی داشته باشد. بنابراین امید است با مطالعه این تحقیق شاهد کاهش اینگونه معضلات اجتماعی باشیم.

۱-۷. ضرورت تحقیق:

از آنجایی که خانواده یکی از مهمترین نهاد اجتماعی بشر محسوب می شود، مراقبت از اعضای خانواده در برابر آسیب های اجتماعی هم لازم و ضروری است، بنابراین ممکن است برخی از ابزارهای ارتباطی نظیر شبکه های اجتماعی و استفاده بی رویه و بدون آگاهی از آن، تأثیرات منفی در فضای خانواده بجای بگذارد و ناخودآگاه اعضای خانواده بسوی آن تأثیرات سوق داده شود و در مخدوش کردن کانون گرم خانواده دخیل باشد و واضح است با مخدوش شدن فضای خانواده، جامعه نیز مخدوش خواهد شد. بنابراین سلامت یک جامعه در گرو سلامت خانواده ها است. در این پژوهش ضروری است تأثیرات منفی شبکه های اجتماعی بر روابط خانواده تبیین شود و به خانواده ها گوش زد شود تا قدمی در کاهش آسیب های شبکه های اجتماعی مجازی برداشته باشیم.

۲. مفاهیم

۲-۱. خانواده

خانواده در لغت به معنای خاندان، دودمان، خیل خانه و اهل خانه می باشد.^۱
خانواده در اصطلاح یک واحد اجتماعی ناشی از ازدواج یک زن و مرد است که فرزندان پدید آمده از آنها آن را تکمیل می کنند.^۲

مفهوم خانواده در اسلام

بر اساس تعالیم اسلامی، می توان خانواده را «مجموعه ای از افراد تعریف کرد که به واسطه رابطه های سببی (عقد ازدواج) یا نسبی (والدینی، فرزندی و خواهر و برادری) به یکدیگر پیوند خورده اند و متناسب با نوع نسبت و ارتباطشان با یکدیگر، نسبت به هم مسئولیت های اجتماعی، حقوقی، تربیتی، رفتاری، اقتصادی، دینی و اخلاقی دارند.»^۳

۱. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، ج ۶، ص ۹۴۳۸.

۲. قائمی، علی، نظام حیات خانواده در اسلام، ص ۲۰.

۳. عاملی، سعیدرضا، خانواده مسلمان و فضای مجازی، ص ۲۲.

به عبارت دیگر، اسلام، خانواده را «گروهی متشکل از افراد دارای شخصیت مدنی، حقوقی، و معنوی معرفی می کند که هسته اولیه آن را ازدواج مشروع زن و مرد تشکیل می دهد و نکاح عقدی است که بر اساس آن، رابطه زوجیت بین زن و مرد برقرار شده و در پس آن، طرفین دارای وظایف و حقوق جدید می شوند. ارتباط خویشاوندی در سایه نکاح پدید می آید و اعضای آن دارای روابط قانونی، اخلاقی و عاطفی می گردند.»^۱

دین مبین اسلام نیز در تعالیم خود به این نهاد و پابندی به ارزشهای این نهاد، نگاه ویژه ای داشته است و در بسیاری از آیات و روایات اسلامی، آموزه های جامعی در حوزه اجتماعی و فرهنگی خانواده ارائه داده است. بنابراین اسلام به عنوان مکتبی انسان ساز اهمیت زیادی برای خانواده قائل است و سعادت و شقاوت انسان را منوط به سلامت و فساد این نهاد می داند.^۲ زیرا سنگ اول بنای حیات جامعه است. هرگونه پیشرفت و خوشبختی در ابعاد مختلف اجتماعی، در سایه خانواده حاصل می شود. خانواده عامل ثبات و سازش اجتماعی نیز هست؛ زیرا بسیاری از هنجارها و ناهنجارهای جامعه مربوط به همین نهاد مقدس است. هر چه محیط خانواده سالم باشد به همان اندازه در روحیه اعضای آن تأثیر مثبت گذاشته و این تأثیرات مطلوب به جامعه منتقل می شود؛ بنابراین سعادت جامعه تا حدود زیادی در گرو آن است.^۳

در قرآن از زوایای گوناگون، به خانواده و زندگی خانوادگی تأکید شده است. به طور مثال به مسأله آفرینش زن و مرد و پیوند میان آنها که همراه با مودت و رحمت و سکونت است اشاره شده است و فرموده: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً»^۴ (و باز یکی از آیات او آن است که برای شما از جنس خودتان جفتی بیافرید که در کنار او آرامش یافته و با هم انس گیرید و میان شما رأفت و مهربانی برقرار فرمود).

بنابراین در قرآن توجه به سعادت و صلاح خانواده، در کنار در نظر داشتن خانواده به عنوان محل سکونت، مکانی مورد احترام و عنایت تأکید شده است.

۱. همان مدرک.

۲. همان مدرک ص ۲۱.

۳. نحوی، سیدسیف الله، نقش خانواده در پیشگیری از انحرافات، ص ۱۳.

۴. روم، ۳۰، آیه ۲۱.

به علاوه در روایات و احادیث اسلامی هم خانواده به عنوان نهاد مقدس مورد توجه قرار گرفته است و به قدری حائز اهمیت بوده که پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه وآله) فرموده اند:

«ما بنی بناء فی الاسلام احب الی الله من التزویج»^۱ (در اسلام هیچ نهادی محبوب تر و عزیز تر از تشکیل خانواده نزد خداوند بنا نشده است).

مفهوم خانواده در جامعه غرب

در جهان سکولار و لیبرال غرب، خانواده دچار باز تعریف معنایی شده است. برای مثال مراحل تحولات خانواده در ابتدا «مبادلات جنسی بدون مانع» مقرر بود. و هر زنی به هر مردی یا هر مردی به هر زنی می توانست متعلق باشد.^۲

تعریفی که دورکیم^۳ از خانواده می کند: « خانواده گروهی طبیعی نیست که بوسیله والدین بنا شده باشد بلکه نهادی است اجتماعی که عوامل اجتماعی آن را بوجود آورده اند.» طبق این قاعده یعنی هر عمل اجتماعی بوسیله یک عامل اجتماعی دیگر بوجود می آید. یعنی خانواده زن و شوهری بر مبنای ازدواج است انتهای تحولی است که در جریان آن خانواده پدید می آید بطوریکه ارتباط مستقیم فرد با اجتماع وسعت بیشتری می گیرد.^۴

همین طور راجرز^۵ (به نقل از سیف) در تعریف خانواده می نویسد: «خانواده نظامی نیمه بسته است که نقش ارتباطات داخلی را ایفا می کند و دارای اعضایی است که وضعیت ها و جایگاه های مختلفی در

۱. طبرسی، مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ص ۱۵۳.

۲. میشل، جامعه شناسی خانواده و ازدواج، ص ۲۴.

۳. داوید امیل دورکیم (David Émile Durkheim) تلفظ فرانسوی: [e' mil dyr'kəm] زاده ۱۵ آوریل ۱۸۵۸ درگذشته ۱۵ نوامبر ۱۹۱۷ جامعه شناس بزرگ قرن نوزدهم است. به عقیده بسیاری، دورکیم بنیان گذار جامعه شناسی به شمار می رود. هرچند آگوست کنت به عنوان واژه جامعه شناسی شناخته می شود، ولی اولین کسی که توانست کرسی استادی جامعه شناسی را تأسیس کند، دورکیم بود. وی همچنین مؤسس سال نامه جامعه شناسی در فرانسه است.

۴. میشل، جامعه شناسی خانواده و ازدواج، ص ۳۲.

۵. کارل راجرز به انگلیسی: (Carl Rogers) زاده ۸ ژانویه ۱۹۰۲ مرگ ۴ فوریه ۱۹۸۷)، روانشناس آمریکایی، یکی از نظریه پردازان معروف شخصیت و یکی از چهره های اصلی در رویکرد روان شناسی انسان گرایانه و اگزستانسیالیستی در روانشناسی است. راجرز به عنوان یکی از پدرهای تحقیقات روان درمانی شناخته می شود و به دلیل تحقیقات پیشرویی که انجام داده است، نشان مشارکت علمی برجسته از سوی انجمن روان شناسی آمریکا در سال ۱۹۵۶ به او تعلق گرفت. رویکرد فرد محور به عنوان رویکرد منحصر به فرد او در شناخت شخصیت و روابط انسانی، کاربردهای بسیاری در حوزه های مختلف از جمله مشاوره و روان درمانی (درمان مخاطب محور)، آموزش (آموزش دانش آموز محور) و دیگر سازمان های گروهی مورد استفاده قرار گرفت

خانواده و اجتماع احراز کرده اند و با توجه به محتوای نقش ها، وضعیت ها، و ارتباطات خویشاوندی، که مورد تأیید جامعه ای است که خانواده جزء لاینفک آن است، ایفای نقش می کند.» اگیدنز نیز خانواده را «گروهی از افراد می داند که با ارتباطات خویشاوندی مستقیماً پیوند یافته و اعضای بزرگسال آن مسئولیت مراقبت از کودکان را بر عهده دارند. پیوندهای خویشاوندی ارتباطات میان افراد است که یا از طریق ازدواج برقرار شده یا از طریق تبار است که خویشاوندان خونی (مادران، پدران، فرزندان دیگر، پدربزرگ ها و غیره) را با یکدیگر مرتبط می سازد.»^۳

در تعاریف جدیدی که از مفهوم خانواده در غرب ارائه شده، بسیاری از چارچوب ها و اقتضائات این مفهوم دچار تغییر شده است. برای مثال اُسوالد، خانواده را به عنوان «شبکه ای غیر متمرکز از روابط تعریف می کند که در آن تصمیم گیری در جهات مختلف صورت می گیرد.» درحقیقت خانواده جدید غربی، خارج از ساختار پیشین تعریف می شود و لزوماً خانواده متشکل از یک زن و مرد یا دو نفر جنس مخالف نیست که از طریق ازدواج کردن با یکدیگر زندگی می کنند و با توجه به نقش های مورد تأیید جامعه به فعالیت و انجام وظایف خود می پردازند.^۴

مفهوم روابط در خانواده

در هر خانواده توجه به چهار عنصر ساختار، رابطه، اطلاعات و عملکرد ماهیت وجودی آن خانواده، عملکرد کلی خانواده را روشن می کند. و خانواده سالم را از ناسالم متمایز می سازد. عنصر نخست، ساختار خانواده است. در واقع استخوان بندی خانواده را تعیین می کند. پدر، مادر، فرزندان و سلسله مراتب میان آنان و نیز ارتباطی که با نسل های قبلی (پدربزرگ، مادربزرگ) و بعدی (نوه ها) برقرار می شود، همه در یک ساختار قابل تعریف و مشخص گنجانده می شود. به این ترتیب در ساختار یک خانواده باید نسل های قبلی و بعدی خانواده نیز در نظر گرفته شوند و به خصوص توجه به الگوهای تکراری رابطه ای که در این نسل ها دیده می شود از اهمیت تشخیصی و درمانی زیادی برخوردار است، زیرا این الگوهای تکراری می توانند نشان دهنده انواع اختلالات یا واکنش های غیرانطباقی باشند که باید آنها

۱. عاملی، سعیدرضا، خانواده مسلمان و فضای مجازی، ص ۶.

۲. آنتونی گیدنز (به انگلیسی: Anthony Giddens متولد ۱۸ ژانویه ۱۹۳۸) از مشهورترین جامعه‌شناسان بریتانیایی است. گیدنز در محافل علمی و آکادمیک و برای اهل جامعه‌شناسی بیش از همه به دلیل نظریه ساختاربندی و نگاه کل‌نگرانه به جامعه‌های مدرن شناخته می‌شود. به‌درستی او را به عنوان برجسته‌ترین و شناخته‌شده‌ترین کسی از میان زنده‌ها می‌شناسند که به علم جامعه‌شناسی چیزهایی افزوده‌است.

۳. عاملی، سعیدرضا، خانواده مسلمان و فضای مجازی، ص ۶.

۴. همان مدرک.

را از میان برد. در ساختار خانواده با سلسله مراتب، مرزبندی ها و قوانین خاص هر خانواده روبرو می شویم که آگاهی از آنها برای درک ماهیت یک خانواده ضروری است.^۱ عنصر دوم، رابطه است. این روابط است که پویایی و حیات سیستم خانواده را تأمین می کند. در یک سیستم زنده مثل خانواده توجه به الگوهای ارتباطی انطباقی یا غیرانطباقی در تشخیص اختلالات و درمان آنها راهگشا است. در این ارتباط هاست که انواع گوناگون اطلاعات کلامی و غیرکلامی مبادله می شود. مجموعه این کنش ها و واکنش ها به صورت عملکرد سیستم یا نظام خانواده تجلی می یابد که به شکل رفتارهای قابل مشاهده و قابل بررسی فردی، جمعی و میان فردی خود را نشان می دهند. این رفتارها می توانند سازنده یا مخرب، سالم یا بیمارگونه و انطباقی یا غیرانطباقی باشند.^۲

خانواده ای که در ساختار، دچار گسست است مثلاً زن و شوهر از هم جدا شده اند، روابط غیرانطباقی است مثل کودکی درس نمی خواند یا یکی از نوجوانان معتاد شده است و تبادل اطلاعات در آن با مشکل روبه رو شده، خواسته ها به وضوح بیان نمی شود و یا تبادل کلامی در سطح حداقل ممکن است، حتماً از عملکرد سالم و سازنده بی بهره خواهد بود. به عبارت دیگر سیستم آن از هماهنگی و سازمان یافتگی لازم، محروم است. بنابراین در عرصه روان شناسی هنگامی که مثلاً یک فرزند دچار مشکل تحصیلی است یا مادر خانواده دچار افسردگی شدید است، یا پسر خانواده درگیر اعتیاد است و یا پدر خانواده دست به خشونت می زند، به جای جدا کردن هریک از این اعضا از کل خانواده و استفاده از برچسب بیمار برای آنان باید کل خانواده و روابط موجود در آن را مسئول بروز این ناهنجاری دانست و در هنگام درمان و مشاوره نیز توجه اصلی را به ساختار معیوب، نقصان تبادل اطلاعات، جو احساسی آسیب زا و روابط متقابل مسئله آفرین در میان اعضای خانواده معطوف کرد.^۳ به عبارت دیگر کل خانواده به عنوان یک واحد ارگانیک مانند بدن یک فرد در نظر گرفته می شود که بروز یک مشکل خاص در هریک از اعضای آن به عنوان نشانه یا علامتی از اختلال در کارکرد کلی خانواده شناخته خواهد شد. همان طور که سرفه در انسان نشانه ای از بروز اختلال در یکی از اعضای بدن او محسوب می شود، بروز افسردگی در مادر خانواده نیز اختلال کل خانواده در نظر گرفته خواهد شد و به جای تمرکز محض بر مادر باید

۱. ابراهیمی، هادی، قوانین روابط موفق، ص ۲۸

۲. همان مدرک.

۳. همان مدرک.

روابط درونی خانواده و ساختار و عملکرد و نوع ارتباط ها و تبادل اطلاعات و جو عاطفی خانواده مورد بررسی قرار گیرد و در صورت لزوم تغییرات لازم و سازنده در آنها داده شود.^۱

۲-۲. تربیت

تربیت در لغت به معنای پروردن و آموختن است.^۲ پرورش دادن یعنی استعدادهای درونی را که بالقوه در یک شیء موجود هستند به فعلیت در آوردن و پروردن است.^۳

تربیت در اصلاح عبارت است از رفع موانع و فراهم کردن زمینه برای آنکه استعدادهای انسان در جهت کمال مطلق، شکوفا شود.^۴

ساده ترین تعریف تربیت از افلاطون است که می گوید: «زیباترین چیزی است که در بهترین انسان ها آشکار می شود.»^۵

تعریف تربیت از دیدگاه علمای اخلاق: «تربیت آن است که انسان ها به کسب عادات و رفتارها و درونی ساختن آنها توجه خاص دارند، لذا بسیاری از خُلقیات و صفات مطلوب باید از طریق الگوگرایی و همانندسازی در وجود وی ایجاد شود و او را به کمال برساند.»^۶

تربیت در سنت پیام آوران الهی خروج از ظلمات بسوی نور است و کتاب انبیاء کتاب تربیت انسان است. همانطور که خداوند در قرآن می فرماید «کِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ»^۷ این قرآن کتابی است که ما به تو فرستادیم تا مردم را به امر خدایشان از ظلمات (جهل و کفر) بیرون آری و به عالم نور رسانی و به راه خدای مقتدر ستوده صفات رهسپار گردانی. همچنین وجود این همه اهداف، فضیلت ها و رذیلت ها، خیرخواهی ها و بدخواهی ها زاینده تربیت است.

۱. همان مدرک.

۲. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، ج ۵، ص ۶۶۰۱.

۳. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، ج ۲۲، ص ۵۵۱.

۴. دلشاد تهرانی، مصطفی، سیری در تربیت اسلامی، ص ۲۵.

۵. آویبوری، لرد، در جستجوی خوشبختی ص ۱۰۷.

۶. شرفی، محمدرضا، تربیت اسلامی با تأکید بر دیدگاه های امام خمینی، ص ۵۶.

۷. ابراهیم، ۱۴، آیه ۱.

۲-۴. شبکه های اجتماعی

شبکه در لغت به معنای هر چیز سوراخ سوراخ، پنجره و روزنه ی سوراخ سوراخ را می گویند.^۱ معنای اجتماعی، هر چیزی که منسوب به اجتماع است. کاری که به اجتماع و همگان بستگی داشته باشد.^۲

طبق این مفهوم از شبکه های اجتماعی، روزنه و پنجره های مختلفی تشکیل شده است که مربوط به قشر خاصی از اجتماع نیست بلکه همگانی است انسان های بسیاری در سنین مختلف، از گروه های اجتماعی متفاوت در این فضا گرد هم جمع شده اند و از فاصله های بسیار دور در دنیای واقعی، از طریق شبکه های اجتماعی با هم ارتباط برقرار می کنند. بنابراین تعریف شبکه های اجتماعی که امروز همگان از آن صحبت به میان می آورند، عبارت است از مجموعه ای از افراد که به صورت گروهی با یکدیگر ارتباط داشته و مواردی مانند اطلاعات، نیازمندی ها، فعالیت ها و افکار خود را به اشتراک می گذارند.

به عبارت علمی عبارت است از شبکه اجتماعی آنلاینی که عموماً سرویس های مبتنی بر وب هستند، سرویس آنلاین سایتی محسوب می شود که مردم در آنها می توانند نظرات، علاقه مندی ها و در یک کلام، محتوا ایجاد کرده و با دوستان و سایرین به اشتراک بگذارند.

به عبارت دیگر شبکه های اجتماعی، ساختاری اجتماعی هستند که متشکل از افراد یا سازمان ها هستند که با یک یا چند نوع علاقه خاص بر پایه وابستگی هایی مثل دوستی، خویشاوندی، منافع مشترک، باورهای مشترک، علاقه خاص به یک موضوع به هم گره خورده اند. شبکه های اجتماعی بخشی از رسانه های اجتماعی هستند که با اهداف مختلفی ایجاد شده اند و کاربران بسیار زیادی را به خود جذب کرده اند. رسانه های اجتماعی در سال های اخیر در زندگی آنلاین و آفلاین کاربران اینترنتی آنچنان تأثیرگذار بوده اند که شکل های ارتباطات اجتماعی نیز از این رسانه های جدید تأثیر پذیرفته است. رسانه های اجتماعی امروزه به بخش جدایی ناپذیر زندگی بسیاری از مردم تبدیل شده اند. امروزه بعضی از شبکه های اجتماعی با سرویس هایی که ارائه می دهند و با کاربری هایی که دارند، خود به یک رسانه خبری تبدیل شده اند و اثرات عمیقی بر وقایع مختلف در دنیای واقعی گذاشته اند.^۳

۱. معین، فرهنگ فارسی، ص ۶۱۱.

۲. همان مدرک، ص ۴۶.

۳. اسلامی، مروراید، بررسی شبکه های اجتماعی و تأثیرات آن ها بر ابعاد مختلف زندگی، ص ۴۲.

شبکه های اجتماعی مجازی محصول فناوری «وب ۲» هستند. وب ۲ به آن دسته از فناوری ها گفته می شود که امکان مشارکت کاربر در تولید محتوا و به اشتراک گذاری اطلاعات، شامل متن، عکس، فیلم، لینک، فایل، و هرگونه داده دیگر را فراهم می آورند. فناوری های وب ۲ امکان تعامل گسترده میان کاربران اینترنت و تبادل سریع و گسترده اطلاعات میان آن ها را فراهم می آورند. شبکه های اجتماعی بخشی از فناوری های وب ۲ هستند که درون آنها، تعاملات کاربران و امکان ایجاد دوستی و... فراهم می شود.^۱ شبکه های اجتماعی بر پایه اینترنت از قبیل فیس بوک، واتساب، تلگرام، اینستاگرام و دیگر شبکه ای اجتماعی در بین جوانان محبوبیت بسیار دارند. این شبکه های اجتماعی در عین حال که فضایی برای پیدا کردن دوستان جدید هستند یا دوستان قدیمی را در جریان تغییرات زندگی شان قرار می دهند، مکان هایی برای تبادل نظر هم هستند که در آن ها جوانان عقاید و نظرات خود را با هم به اشتراک می گذرانند. اما نکته ای که حائز اهمیت است این است که شبکه های اجتماعی که شاخه ای از فضای مجازی است، پیوستگی از فضای واقعی و حقیقی است، اگر چه تفاوت هایی هم با فضای فیزیکی دارد چون اعمال انسان در این فضا تأثیری واقعی دارد. چون بسیاری از کارهای روزمره و ارتباطات انسان ها از طریق همین شبکه های اجتماعی انجام می گیرد. یا انسان ها به همدیگر وابسته می شوند یا از جهاتی رشد و از جهاتی عفل می کنند. بنابراین محیط مجازی که درگیر آن هستیم کاملاً عینی است و عملکرد و اثری واقعی دارد.

به تعبیر حضرت آیت الله جوادی آملی که می فرماید: «چیزی که امروز به عنوان فضای مجازی معروف شده در اصل فضای حقیقی است چرا که مجاز را می توان کنار زد اما حقیقت را نمی توان کنار زد. بنابراین فضای مجازی در اصل خودش حقیقت است، این سیم و گوشی و... حقیقت نیست. به بیان دیگر آنچه با اندیشه مرتبط است و پیام را به ذهن منتقل می کند، حقیقت است خواه از طریق ابزار حسی باشد یا ماوراء حس استفاده شود.^۳ لذا بسیاری از احکام الهی نیز، مثل صحبت و شوخی با نامحرم، دیدن تصاویر همدیگر و... حتی در فضای مجازی نیز جاری است.»

۱. هاشمی نژاد، سیدرضا، انصاری نصب، بنیامین، عصر مجازی، ص ۲۸.

1. <http://www.mehrnews.com/news/2569012>.

۳. سیاح طاهری، محمدحسین و گروه مؤلفان، حقیقت مجازی، ص ۳۳.